

Tidsskriftet Arkiv

DEBATT

Egil Borlaug

Arkiv: Minne, makt og roller

Randall C. Jimerson brukar tittelen *Archives Power. Memory, Accountability, and Social Justice* på si siste bok. Allereie her får vi signal om at boka er eit innlegg i dei siste åras ordskifte om postmodernisme, om kva arkiv er og kva som er arkivas grunnleggjande rolle i samfunnet. Arkiv dokumenterer hendingar, transaksjonar, eigedomsforhold, forhold mellom menneske og grupper menneske. Tittelen vekker interesse og Jimerson held eit godt grep på lesaren. Dette gjer han ved at det gjennom heile boka går ein raud tråd med budskapet om den viktige rolla arkiv og arkivar har i forminga av vårt sams minne, i å formidle og ikkje minst bevare arkivdokument. Kapitla som fylgjer overskriftene om at arkiv er makt, om at arkiv representerer både eit selektivt og konstruert minne og at arkiv er viktig i spørsmål kring sosial rettferd, har både teoretisk og praktisk innhald. Jimerson er professor i historie og leiar for undervisinga i arkiv og arkivdanning ved Western Washington University i Bellingham, Washington, USA og tidlegare president i Society of American Archivists (SAA).

Utgangspunktet for boka er tre artiklar om framvoksteren av arkiv og arkivas rolle frå den amerikanske revolusjonen og fram til andre verdskrigen. Under dette forskingsarbeidet, og ikkje minst på grunnlaget av erfaringane som president i SAA, vaks Jimersons interesse for å undersøkje og drøfte *kvifor* vel så mykje som *korleis* i ulike spørsmål om dokumentasjon og arkiv. Han rettar i denne samanhengen ein takk til Orwell sine bøker og essay om totalitære samfunn, minne og arkiv. Jimerson hevdar, som kommentert tidlegare dette tidsskriftet, at arkivarprofesjonen aktivt må involvere seg i politiske spørsmål i vår tid. Ved å støtte openheit i forvaltninga, demokratisk kontroll av myndigheitene, oppretthalde pålitelege minne om fortida og dokumentere mangfaldet i samfunnet, kan arkivarane følgje opp det Nelson Mandela referer til som kallet til rettferd. I dagens samfunn byggjer arkivets makt tre viktige føresetnader; arkivaren si rolle i forminga av vårt kollektive minne, arkivarens ansvar for og kontroll over bevaringa og

tryggleiken til arkivdokumenta, og arkivarens fortolkar- og formidlarrolle mellom arkivdokumenta og brukarane.

Då eg underviste i arkivfag ved Høgskolen i Oslo var det to tema som vi brukte ein del tid til å arbeide med. For det første var det viktig å forstå og aktivt bruke dei rammene for korleis ein akademisk tekst bør vere bygd opp. Det andre temaet var å søkje å vekkje interessa for kvifor arkiv er eit særst viktig og interessant arbeidsfelt. I den samanhengen prøvde eg etter fattig evne å gjere studentane nyfikne på, mellom anna, kvifor arkiv blir skapt, og ikkje minst kva slag rolle arkiv og arkivarar har i samfunnet som eit heile. Inngåande lesing av Jimersons *Archives Power. Memory, Accountability, and Social Justice* med påfølgjande drøftingar med studentane ville vore ein god måte å nærme seg slike problemstillingar. Boka har eit rikt utval referansar og brukar skjønnlitteratur og film aktivt for å illustrere og drøfte ulike problemstillingar.

Jimerson søkjer gjennom boka å drøfte og underbyggje påstanden om at arkiv representerer makt. Dette bruker han kapitla *Weaving the Life of Our Ancestors*, *Documenting American Society*, *Resisting Political Power*, *Constructing Memory*, *Serving the Public Good* og til sist *Responding to the Call of Justice*. Boka er introdusert under overskrifta *Embracing the Power of Archives*, og konkluderar til sist med *Rethinking Archival Ethics*. Desse kapitteloverskriftene gir ein første oversikt over innhaldet, og saman med biletet på framsida dannar lesaren seg eit inntrykk av kva som ventar. Dette synar ei hand som held fast eit digitalt lagrings- og lesemedium med bilete av dokument hogd i stein, skrive på pergament, forseggjort verdipapir, skrivemaskinskrive brev og ein rull mikrofilm. Denne byrda, som er både dyr og umisteleg, er boren i høgre hand. Biletet peikar på same tid både bakover, til i dag og framover

Historisk bakteppe

Dei to første kapitla danar både eit historisk og tematisk bakteppe. Først teiknar Jimerson dei store linene fram til i dag; frå sumeriske leirtavler frå om lag 3000 år f.Kr, til Babylon, Syria og til Egypt og til dagens auka byråkratisering med tilhøyrande dokument og arkiv. Han meiner at det syner seg ei klår line mellom kor sofistikert organisert området var og skaping og bevaring av arkiv. Institusjonalisert leiarskap med tilhøyrande kontroll og effektivitet er avhenging av god dokumentasjon og system for formidling og sikring av økonomiske fakta om eigedom og kreditt.

Ein av forskjellane mellom den greske og den romerske kulturen var at sjølv om også grekarane såg fordelane med skrivne dokument, så erstatta skriftkulturen ikkje heilt ut den munnlege tradisjonen. For den romerske kulturen, som for ein stor del bygde på den greske, skjedde likevel dette. Mykje av dette vart teke med vidare til den Karolingske tida, då særleg kyrkja og klostra utvikla sterke arkivtradisjonar, i hovudsak for å dokumentere privilegium og autoritet over den lokale befolkninga. Kristendomen byggjer for ein stor del på det skrivne ordet, og ein naturleg følgje av det er å verdsetje skrivne dokument høgare enn munnlege overføringar.

I europeisk mellomalder vart det meir vanleg at skriftleg prov stod lang sterkare i retten enn tilfellet var for munnlege. Framleis var det i all hovudsak privilegium, eigedom og andre økonomiske forhold som skapte arkiv. Jimerson trekk fram lynsjinga av arkivaren i Ferrara i 1385 som eit viktig døme på den makteslause klassa sin desperate oppreist mot representanten for makta som hadde maktas dokumenterte rettar, skattelister, ulike charter og statuttar og andre dokument som var med på å sikre kontroll over massane av folk. Den gryande demokratiseringa av arkiva som kom etter den franske revolusjonen, ser Jimerson som ein reaksjon på tidlegare tiders praksis.

Vitskapleggjeringa av historiefaget utover 1800-talet fekk også verknadar på arkiva ved at dei vart aktivt brukt til anna føremål enn administrasjon og økonomi. Parallelt med dette utvikla det seg også ein sterkare fagleg identitet mellom dei som arbeidde med arkiv. Den hollandske manualen frå 1898 rundar av det innhaldsrike kapitlet. Skulle eg kome med ei innvending, så må det vere at eg saknar ein presentasjon av arkivtradisjonar frå andre kulturar som til dømes India og Kina.

Kapittel 2 er vigd dokumentasjon om og av det nordamerikanske samfunnet etter lausrivinga frå Storbritannia. Også i dette kapitlet teiknar Jimerson dei store linene, og syner korleis amerikansk arkivtenking er inspirert av Europa. Under den første amerikanske arkivarkonferansen i 1909, vart det klårt understreka kor viktig det var å sjå arkivdokument i sin samanheng. Dette var i tråd med fransk, tysk og hollandsk tradisjon. Eit viktig poeng i denne samanhengen er kor klårt dei då understreka at det var eit grovt feilsteg å bruke moderne bibliotekmetodar for å klassifisere arkivdokument. På sett og vis er dette gjeldande også i dag.¹

Jimerson har også eit interessant poeng når han går inn og drøftar kva som ligg bak ulikskapane mellom USA og Europa når det gjeld problemstillingar innan arkiv. Amerikanarane er i hovudsak langt meir pragmatiske i si innstilling, og søker løysingar på praktiske spørsmål meir enn å byggje store teoriar. Her støttar han seg på Pinkett (1981), første svarte amerikanar vald inn i SAA, si utsegn: *To be American is to be practical, not theoretical*. Eit anna utsegn som også er interessant er at amerikanarane si individualistiske haldning versus den meir kollektivt orienterte europeiske tilnærminga har vanskeleggjort etablering av ein sterk fagleg identitet som arkivar. Det at mange arkiv i USA er i privat eige eller er eigd av universitet og ulike stiftingar, og samla etter privat initiativ, underbyggjer desse utsegna. Jimerson kunne med fordel brukt meir tid til dette.

Dei to første kapital utgjer om lag tredjeparten av boka. Det er ein fare for miste ein del lesarar når forfattaren startar med lange tidsliner som "...også de gamle grekere...". Dette gjeld også i dette tilfellet. Eg torer likevel å påstå at Jimerson, med si grundige og systematiske framstilling av arkivhistoria, fyller eit tomrom i faglitteraturen. Samstundes maktar han å halde seg til den tematiske hovudlina, og held eit godt grep om både emnet

og lesaren. Lesaren er i alle høve fri til å skumme gjennom kjent stoff, og heller dukke ned i det vedkomande meinat er meir interessant lesing.

Politisk makt

I kapittel 3 møter vi ein av Jimersons sentrale føresetnadar, nemleg at arkiv, og med det også arkivaren, har ein sterk maktposisjon i samfunnet. Jimerson underbyggjer dette ved å vise til Derrida sitt utsegn om at tilgang til arkiv er ein føresetnad for eit effektivt demokrati. I arkiv finn vi dokumentasjon om folks liv, håp og ynskjer, som saman med dokumentasjon om avtalar og samanhengar som knyter menneske saman i sosiale system. Dette, saman med forminga av samfunnets kollektive minne, meinat Jimerson gir arkiv ei sterk politisk makt.

Den som er sett i ei stilling og rolle som vaktar av primære kjelder og som har ei sentral rolle i utveljing av kva som for framtida skal takast vare på kan ikkje vere nøytral. Det er difor heilt sentralt at arkivarar er klår over den makta dei representerer. Først då er det mogeleg å forvalte ho på ein god måte. Tanken om den nøytrale og upartiske arkivaren har lenge vore eit føredøme, og slik bør det også vere. Dei siste åra har meir postmoderne arkivarar som Terry Cook sett det som si rolle å kjempe mot tradisjonelt sett sentrale prinsipp innan arkivteori. Dette gjeld at arkivaren er nøytral, at arkiv blir skapt som biprodukt av forvaltninga, ei snever forståing av proveniensprinsippet og skildring av arkiv er ein nøytral prosess. Jimerson på si side understrekar at problematisering av slike ideal og forståingar ikkje er noko nytt. Både på 1960- og 1970-talet vart dette brakt på bana både frå arkivar- og historikarhald. I eit underkapittel drøftar Jimerson forholdet mellom objektivitet og nøytralitet med utgangspunktet at omgrepa ikkje er synonyme. All offentleg aktivitet føregår i ein politisk samanheng, og difor kan ingen tenkande menneske oversjå politiske spørsmål og sakar. Samstundes gir Jimerson Cook med fleire honnør for å ha brakt det på bana att. Eg meinat dette er eit tema som aldri må få kvile. Dersom det gjer det, bør det ringe nokre klokke for å varsle oss om fare for einsretting, urett og totalitære regime.

Jimerson vier i dette kapitlet stor plass til Orwell og Kundera sin forfatterskap, og viser korleis dei to på framragande vis presenterer, problematiserer og drøftar problemstillingar knytt til minne, arkiv og historie. Bruk av film, bøker og teikneseriar til å understreke viktige poeng, er tydelegvis ein god tradisjon i arkivarmiljøet.² Slike framstillingar kan vere med på å få fram kor viktig det er at arkiv må tene alle lag i samfunnet, og forfattern rundar av denne bolken med å seie: *By embracing the power of archives, archivists can fulfill their proper role in society, to ensure archives of the people, by the people, and for the people. In doing so, archives can help those struggling to resist power.*

Arkivminne

Minnet er ei underleg sak. Omgrepet minne femner både det konkrete og det som vi ikkje maktar å gripe fatt i. Det kan nyttast om evne til å minnast, om kva vi minnast, og om

sakar som minner oss om noko. På den andre sida er det også mange måtar å gløyme på. Vi har ordtak som seier at ”ein minnest mykje og gløymer meir”.³ Dette viktig å ta med seg inn i drøftinga av kva som er arkivminne og kva slag rolle arkiv har i spørsmålet om nasjonens kollektive minne. Vårt personlege minne byggjer seg opp relativt automatisk. Slik er det ikkje med arkiv.

Jimerson fremjar og underbyggjer påstanden om at arkiv representerer eit konstruert minne. Avgjerda om å skape eit arkivdokument, eller bevare det og plassere det i ei samling, er i høgste grad ei aktiv handling med omsyn til å skape minne. Arkivarar skapar medvite arkivdokument også når dei ikkje er klår over at dei gjer nett det. Nokre av desse prosessane er med andre ord umedvetne, medan andre er innlagt i rutineavgjerder som byggjer på profesjonelle kriterium som igjen er kulturelt avhengige. Arkiv er eit uttrykk for minne, men det er eit selektivt minne. Slik er det også for personlege og historiefaglege minne. All den tid arkivdokument tradisjonelt sett er sett på som harde fakta, er naudsynt å ha ei kritisk forståing for arkivminnet. Difor er bevaringsvurderingar viktig for å hindre kollektive falske minne.

For eiga rekning nemner eg at Ivar Aasen har skrive mykje, og mellom alt dette skreiv han også: ”Ein heve gøymt / det, hin heve gløymt, / og so skal allting finnast”. Arkivaren har ei viktig rolle i kvar av desse linene, og truleg mest å gjere med den siste. Denne rolla har til alle tider gitt makt.

Tene samfunnet og søkje rettferd

Nok ein gang understrekar Jimerson arkivets makt i dagens kunnskapssamfunn. Det er difor avgjerande korleis arkiv og arkivarar bruker denne makta til beste for samfunnet til å fremje ansvarleg og open forvaltninga, mangfald og sosial rettferd. Arkivaren skal søkje å vere mest mogeleg objektiv i utøvinga av yrket, men Jimerson understrekar kor viktig det er å ha i minne at det ikkje er det same som å vere nøytral. Arkivaren kan ikkje vere nøytral, og som alle andre er også ho eit produkt av si tid. Arkivaren kan bruke makta si som beskyttar for og den rådande makta si forlenga arm. På den andre sida kan arkivarens makt nyttast til å synleggjere kva som ligg i arkiva av ulike uttrykk for elitens maktstrukturar, og samstundes synleggjere marginaliserte grupper i arkiva. Den klemte situasjonen som dette kan setje arkivaren i, meiner Jimerson fører til eit yrkesmessig imperativ om at *Archivists can become active agents for change, in accordance with their existing professional principles, by taking active steps to counter the biases of previous archival practices*. Ved å ikkje gjere slike aktive val er vi med på å gløyme, noko som kan sjåast på som ein siger til den andre sida.

Ei open forvaltning krev høve til innsyn i arkiva. Jimerson trekk linene tilbake til den franske revolusjonen til dagens USA der han stadig ser at den opne staten er truga gjennom kontroll av tilgangen til informasjon. Dette er med på å hindre folks rett til å kunne vurdere korleis dei demokratiske prosessane fungerer. God bruk av makta som ligg i

arkiv og kunnskap fører også til at arkiv kan vere ein grunnstein i arbeidet for rettferd. Konkrete og godt kjente døme frå ulikt hald er med på å gjere kapitlet dagsaktuelt.

Denne grunntanken om makt og rettferd tek Jimerson med også inn i siste kapitlet. I dette kapitlet blir vi presentert for ein del som kan gjerast reint praktisk for å gje dei store orda innhald. Det han skriv her kan hjelpe arkivaren og andre som arbeider med organisering av kunnskap til å kjenne att situasjonar der det er naturleg å krevje handling.

Etiske retningslinjer

Boka blir runda av med nokre observasjonar om verdien til etiske retningslinjer og moglege konflikthald som arkivarar kan hamne i mellom slike og arbeid for sosial rettferd. Jimerson talar for strengare retningslinjer enn dei som er vedteke av ICA. For ein stor del, slik eg les, synast det som at Jimerson meiner at den postmoderne forståinga er så ulik den meir tradisjonelle forståinga, og kjem med så grunnleggjande utfordringar innan sosial rettferd, minne og forståing av maktforhold, at det er naudsynt med ei ny gjennomgripande tenking kring etiske retningslinjer for arkivarar. Dette er interessante tankar, og Jimerson gjev eit godt grunnlag for å ta ordskiftet vidare. På den andre sida kan det sjølvstendig argumenterast for at dei gjeldande retningslinjene frå ICA dekkjer også nemnde forståing, og at ei løysing er å utdjupe retningslinjene for å gje dei meir konkret politisk og fagleg innhald. ICA er også sjølv eit maktuttrykk, og erfaringane frå førebuingane til saksframlegget om etiske retningslinjer for arkivar til ICA-kongressen i Beijing 1996, peikar mot at nasjonalarkiva i ein del medlemsland neppe er særleg interessert i å skjerpe etikkodeksen.

Også i eit lite og ope demokrati som det norske er det viktig å synleggjere maktstrukturar. Dei to maktutgreiingane i 1975 og 1995 i Noreg er eit synleg uttrykk for det. Jimersons bok er også eit godt bidrag til å gjere oss medvitne rolla som arkivar og kva slag samfunnsinstitusjonar arkiv er og kan vere. I Noreg har vi dei siste tiåra, i motsetnad til mange andre land, korkje hatt borgarkrig, omfattande raseskiljepolitikk, sosiale oppreistar, vore underlagt framande makter eller vore kolonimakt; likevel treng vi ei medviten haldning til arkiv og minne. Forsking kring åra 1940-1945 under okkupasjonen til dømes, syner klårt at enno er ikkje heile historia fortald, og enno er ikkje alle relevant arkiv brukt på ein fullgod måte. Mykje er meir eller mindre medvite gløymt, medan andre sider er kan hende forsterka. Vidare er arkiv knytt til spørsmål om sosial rettferd viktig også i Noreg, og ei medviten haldning til dette er naudsynt både for arkivarar som arbeider med arkivdanning og ikkje minst bevaring. Så; godtfolk – god lesing.

[1](#) Sjå til dømes Valderhaug sitt svar til Audunsson utspel om bibliotekarar og arkiv; lokalisert på depotdrenge.wordpress.com

[2](#) Som til dømes Johnsen, Leith: "Archives in the movies" og Skivenes, Arne: "Makt og magi. 'Arkiver i tegneserier' vender tilbake" på det tredje norsk arkivmøtet, Oslo 2007

[3](#) Fridtund, Kristin skriv kort og klokt om dette i "Minne på pinne?" i vekeavisa *Dag og tid*, 28. mai 2010